

AANPAK DROOGTE WATERWINGEBIED 'T KLOOSTER

'Niks doen is gewoon geen optie'

In het Gelderse waterwingebied 't Klooster worden maatregelen genomen om droogte tegen te gaan. Overheden, drinkwaterbedrijf Vitens, boeren en bewoners trekken gezamenlijk op. En elke partij neemt zijn verantwoordelijkheid. Boeren gaan hun graslanden bevloeien om meer water te infiltreren, Vitens zal op termijn de drinkwaterwinning verminderen. Alles om het gebied te behouden. "Niks doen is gewoon geen optie."

TEKST BERT WESTENBRINK | FOTO'S RIJN EN IJSSEL / MATTHIJS DE VOS

'We zetten wel het water in het IJsselmeer op met een halve meter, maar dat doen we niet met grondwater. Dat gaan we hier dus wél doen'

Het is begin maart en op weg naar groepsaccommodatie De Haverkamp in Hengelo (Gld) valt op: het water in de sloten van 't Klooster staat nog hoog. Ook hier is het na 20 maanden van zeer natte omstandigheden verre van droog. Toch kampt het waterwingebied in de Achterhoek met droogte. En wel zodanig dat het een van de 8 sleutelprojecten is in het programma van 18 partijen in de Achterhoek en Liemers om droogte en wateroverlast in het oostelijk gebied aan te pakken. De noodzaak daartoe is groot, want door het almaar extremere weer kampt de regio met droogte, maar is ze ook kwetsbaar voor intense regenbuien. Op donderdag 20 februari zetten de 18 partijen in Ulft na jaren van voorbereiding hun handtekening onder het programma. Gedeputeerde Ans Mol (BBB) zei: "We moeten nu aan de slag, we gaan van praten naar doen."

In het gebiedsproces rondom drinkwaterwinning 't Klooster bij Hengelo werken provincie Gelderland, Waterschap Rijn en IJssel, drinkwaterbedrijf Vitens, gemeente Bronckhorst, boeren (LTO Noord) en bewoners samen aan 'aan een gezond watersysteem, een toekomst voor de landbouw en een mooier landschap', zoals staat omschreven in het Toekomstbeeld 't Klooster.

In een zaal van groepsaccommodatie De Haverkamp, onderdeel van het melkveebedrijf van de familie Heinemans, schuiven Ronald van Ark (beleidsmedewerker Rijn en IJssel), Teun Spek (beleidsmedewerker provincie Gelderland), Saskia van Miltenburg (omgevingsmanager drinkwaterbedrijf

Vitens) en melkveehouder Marjan Heinemans aan om het herstel van de waterbalans in het sleutelproject 't Klooster toe te lichten.

Ze vertellen: de extreem droge jaren 2018 en 2019 zorgden voor een omslag in bestuurlijke kringen: het thema droogte in de Achterhoek kwam hoog op de agenda te staan. Eindelijk, want de effecten van de drinkwaterwinning zorgde al langere tijd voor problemen in het landelijk gebied, maar tot frustratie van bewoners en boeren kwam er geen adequaat beleid. Ook niet in 't Klooster, waterwinningsgebied bij Hengelo.

Teun Spek: "In de loop van 2005 tot 2015 zijn er, op en af, wel pogingen gedaan om maatregelen te nemen, maar er is nooit het momentum geweest om écht aan de slag te gaan. Die bestuurlijke prioriteit is er sinds de droge jaren 2018 en 2019 wel. Er is een omdenken ontstaan. Droogte is echt een issue geworden."

Brandbrief

In 't Klooster zette een brandbrief van de melkveehouders in het gebied, de zogeheten kloosterboeren, de zaak op scherp. Voor de boeren was na de droogte van 2018 en 2019 de maat vol. Melkveehouder Marjan Heinemans vertelt: "Aanleiding voor de brandbrief was dat de grondwaterstand niet meer werd aangevuld in de winter. Daardoor gingen we in het voorjaar met een te lage grondwaterstand van start. En die droogteproblemen schoven steeds meer naar voren in het jaar, van juni, naar mei en uiteindelijk kregen we ook in april al droogteproblemen in het grasland. De groei stond stil, het begon >

'De melkveebedrijven zijn de stabiele factoren in deze omgeving'

te verkleuren en dan weet je dat het gras vochttekort heeft."

Gevolg: schade. De eerste twee snedes gras die in het voorjaar worden geoogst, brachten voor de melkveehouders in 't Klooster steeds minder op. In volume en in kwaliteit. Heinemans: "De schade die je oploopt, is lastig uit te leggen. De eerste twee snedes gras zijn belangrijk voor ons, ze vormen 65 procent van de totale opbrengst in het hele seizoen. Je krijgt dan wel een droogteschadevergoeding, maar voor ons gevoel kwam die niet overeen met de werkelijke schade. DLV (*adviesbureau voor de agrarische sector, red*) heeft een rapport opgesteld en dat bevestigde dat we in droge situaties veel meer schade hadden dan referentiebedrijven."

Het gevoel van de boeren werd daarmee gestut. De frustratie liep op. Heinemans: "Het is pijnlijk als de drinkwaterwinning maar ook het afwateringssysteem je zo gaat tegenwerken in het uitvoeren van je bedrijf. Op een gegeven moment gingen men het hier de zandbak van 't Klooster noemen."

Wending

Wat zich in 't Klooster voordoet, geldt in feite voor de hele Achterhoek en Liemers, vertelt Ronald van Ark, beleidsmedewerker van Rijn en IJssel. "Als het over verdroging ging, was het altijd natuur versus landbouw. Maar door de droogte in 2018 en 2019 sloeg het om en werd gezegd: we hebben allemaal last van de droogte. Die omslag was de start van deze aanpak. Door de klimaatveran-

dering wordt het weer extremer, zowel droger als natter. En de droogte hakt er hierin. Maar je hebt ook te maken met de steeds grotere vraag naar grondwater, voor drinkwaterwinning, voor beregening. Iedereen was het erover eens: hier moeten we structureel mee aan de slag."

De aanpak in 't Klooster gaat meer dan alleen om het belang van boer en natuur. De droogte tast ook de leefbaarheid en de identiteit van het gebied aan, leggen Heinemans en Van Ark uit. Heinemans: "Kijk bijvoorbeeld naar de aantasting van de houtsingels die het gebied hier karakteriseren en ook de bossen, wat doet dat met het perspectief hier?"

Voor alle partijen is het duidelijk dat ingrijpen nu nodig is om de teloorgang van het gebied te voorkomen. Want wat als de melkveehouders de handdoek in de ring gooien? Je krijgt ontwikkelingen die je niet in de hand hebt, schetst Van Ark. Grond wordt verpacht. Wat nu nog grasland is, wordt dan gebruikt voor akkerbouw of bollenteelt, wat een negatief effect heeft op de grondwaterkwaliteit die nu nog goed is in het gebied. Van Ark: "De melkveebedrijven zijn gewoon de stabiele factoren in deze omgeving."

Waterwingebied

Het gebied ligt ten westen van het natuurgebied 't Zand bij Hengelo en is een waterwingebied van Vitens. Het drinkwaterbedrijf mag er jaarlijks 5,4 miljoen kubieke meter grondwater oppompen voor drinkwaterproductie. Het plan is nu om dat terug te brengen naar 3 miljoen

kubieke meter. Absolute voorwaarde daarbij is wel dat de drinkwaterwinning in 't Klooster pas kan verminderen als op een andere locatie of locaties in de provincie méér water gewonnen kan worden.

Die voorwaarde ligt voor de hand, want het drinkwaterbedrijf moet de productie ópschalen en niet afschalen gezien het al nijpende en ook nog eens toenemende tekort aan productiecapaciteit door onder andere de stijgende vraag naar drinkwater. "We zitten hier volgens mij vanaf de jaren zestig. En dit is een vrij grote winning die ook belangrijk is om de Achterhoek van water te voorzien", zegt Saskia van Miltenburg, omgevingsmanager Achterhoek en Liemers voor Vitens. Ze vervolgt: "En daarbij komt dat deze winning heel centraal ligt en dus fijn is om te distribueren. Maar Vitens wil ook een goede buur zijn. Met dit project proberen we in ieder geval het gesprek met de omgeving aan te gaan. En kijken hoe we de waterbalans zoveel mogelijk kunnen herstellen. En hoe mooi zou het zijn als we zelfs droogteschade kunnen voorkomen en een positieve impact kunnen hebben. Daar komt bij dat we de boeren hier willen behouden. Die horen hier. Zoals dat ook geldt voor het landschap. Dat zijn de drie opgaves in de toekomstvisie voor 2050."

Spek: "Wij hebben als provincie de opdracht gekregen van het Rijk om te kijken naar economische ontwikkeling, bevolkingsgroei, maar ook naar voldoende winningscapaciteit voor drinkwatervoorziening. Vermindering van de

winning hier is daar tegengesteld aan. Dus als je hier de capaciteit terugbrengt, moet je elders, op de Veluwe of in het rivierengebied, méér gaan winnen. Wij staan voor de opgave daar oplossingen voor te vinden."

Voor het waterschap ligt de prioriteit bij het watersysteem, zodat het alle functies goed kan bedienen, zegt Van Ark. "Dat is op dit moment heel lastig. Maar het succes van 't Klooster is ook van belang voor het succes van de totale aanpak. De opgave die hier ligt, heb je ook in andere drinkwaterwingebieden, zoals bij Lochem of bij Olden Eibergen Haarlo. Maar ook buiten dit soort gebieden ligt de droogteopgave."

Zoeken naar balans

In het sleutelproject 't Klooster komen niet alleen alle belangen samen, het is ook zoeken naar een balans tussen korte (herstel grasopbrengst) en lange termijnopgaven (verminderen drinkwaterwinning). Dat maakt het 'echt een gezamenlijke maatschappelijke opgave', zeggen de deelnemers aan het gesprek. "En dat is ook de urgentie om nu te beginnen, zodat je het óók op de lange termijn voor elkaar hebt", aldus Van Ark. Maar het gaat niet alleen om de kloosterboeren, zegt Van Miltenburg. "Het gaat breder dan dat. Daarover zit verder-

op in het gebied ook wel wat zeer, waar de droogte niet zozeer wordt ervaren, maar waar ze vorig jaar wel veel last hadden van de wateroverlast." Spek valt haar bij: "We moeten die mensen er ook bij betrekken en maatregelen treffen zoals peilgestuurde drainage als dat nodig is. Dat valt ook binnen dit project. Om het watersysteem te herstellen, heb je de hele omgeving nodig."

Heinemans beaamt zeker dat de aanpak ook de honderd boeren verderop in het gebied aangaat, maar stelt ook vast dat de afvoer van water in het systeem zit van de agrariërs in het gebied, dat van oudsher 'hartstikke nat' was. "Dat het water weg moet, zit hier in het dna van de boeren. Maar met de droge jaren hebben we gezien: we hebben het water ook gewoon hard nodig."

Toekomstbeeld

Een projectteam heeft gewerkt aan het toekomstbeeld voor 't Klooster, vertelt Spek: "Er is geprobeerd om te bepalen welke kant je op wilt met het gebied. Aspecten daarvan zijn duurzaam maken van de drinkwaterwinning, maar ook veel beter gebruiken van het systeem dat er ligt. Het lukt ons nu om tussen de 400.000 tot 800.000 kuub te infiltreren in het winterseizoen, terwijl we ervan uitgingen dat het 2,5 miljoen kuub was."

'Als Vitens willen we ook een goede buur zijn'

Marjan Heinemans

Ronald van Ark

Saskia van Miltenburg

Teun Spek

Dat was schrikken. Inzet is nu om het significante verschil weg te werken; om de grondwaterstand op het gewenste niveau te krijgen in 't Klooster moet er jaarlijks 2,5 miljoen kuub worden geïnfilteerd. Een opgave die wordt bemoeilijkt door de klimaatverandering, met steeds drogere zomers en nattere winters. Spek: "In een normale winter is er neerslag van december tot april, maar met het nieuwe klimaat verwachten we dat die periode wordt verkort tot januari, februari, maart."

Een en ander betekent dat de infiltratie niet alleen fors omhoog moet, maar ook in een korter tijdsbestek - niet in vijf maar in drie maanden. "Dus heb je een grotere capaciteit nodig voor je systeem om te infiltreren", zegt Spek. "En als ons dat lukt en de grondwaterstand in het voorjaar hoger is, dan kan de hele kolom door capillaire opstijging weer vochtig worden. Een groot deel van het grasland kan dan weer een goede eerste en tweede snede leveren."

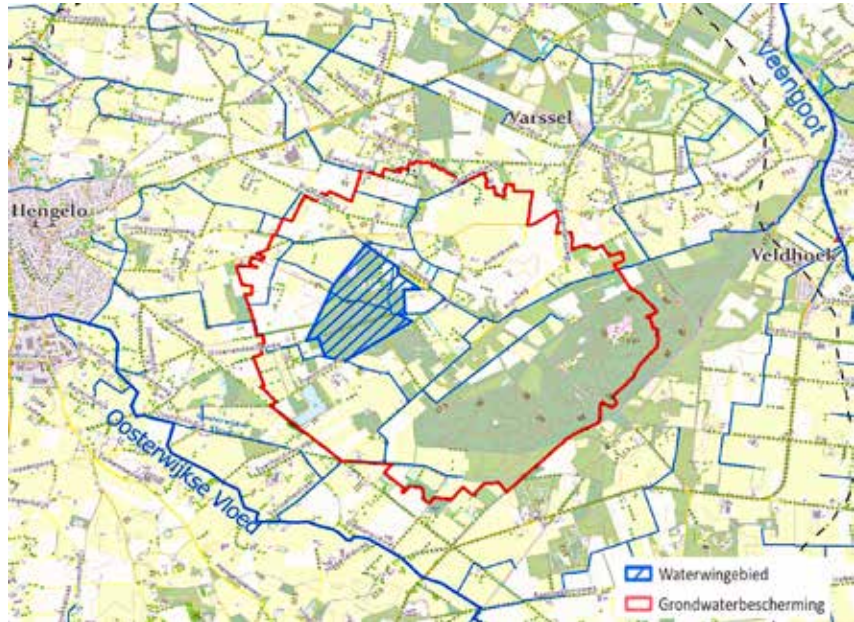
Maar hoe vergroot je de infiltratie? De beleidsmedewerker van de provincie >

wijst naar buiten. “We kijken daar richting de Es, daar is het hoog. En het bosgebied aan de andere kant is ook hoog. En dan heb je hier de kegel waar de grondwaterstand laag is door de onttrekking voor de drinkwaterproductie. Dat zijn de drie plaatsen, waar we elk een half miljoen extra infiltreren. Dan kom je in de richting van de 2,5 miljoen kubus die we nodig hebben.”

Bevloeien van grasland

Cruciaal onderdeel van het herstelplan is bevoeien van het grasland van de kloosterboeren. Spek: “Er ligt hier een in 1996 al aangelegd stelsel van sloten, die kun je vol laten lopen met water en vanuit die sloten kun je water op de graslanden pompen. We hebben de bestuurlijke afspraak gemaakt om dat de komende vijf tot zes jaar uit te werken. Het idee is om pompen bij de sloten te plaatsen om zo water te distribueren. Dat systeem ligt er nog niet, dus moeten we het volgend jaar eerst nog met mobiele pompen doen.” Van Ark: “Het klinkt heel logisch, maar dit is nog niet eerder gedaan. We zetten wel het water in het IJsselmeer op met een halve meter, maar dat doen we niet met grondwater. Dat gaan we hier dus wél doen.”

Het idee van bevoeien is eigenlijk ontstaan om het bodemvocht te verbeteren, vertelt Heinemans. “Het was een idee om te kijken wat dat doet met je gewasopbrengst. Er zijn proeven gedaan en daar kwam uit dat de bijdrage aan bodemvocht maar beperkt is, maar dat het voor het grondwater een oplossing kan zijn. We zijn op de hoge percelen begonnen en het was onvoorstelbaar hoeveel water je er kon bergen.” Nu wordt het boerenidee een systeem aanpak in het gebied, ook al leidt dat niet direct tot verbetering van de grasopbrengst. Heinemans: “De boer op wiens land het water wordt geïnfilteerd heeft er niet direct voordeel van, maar je doet het als boer voor de omgeving, voor het landschap en de drinkwaterwinning.” Spek: “En omdat ze er niet direct profijt van hebben, kun je ze als overheid er een vergoeding voor geven. Dat is wel het mooie van deze toepassing. We moeten

nu gaan uitvinden welke vergoeding erbij hoort.”

Blaue diensten

De nieuwe infiltratieaanpak in 't Klooster valt onder de noemer van de zogeheten blauwe diensten die bijdragen aan een gezond watersysteem. De boeren worden verantwoordelijk voor de infiltratie op hun land, waarvoor ze een vergoeding krijgen. “Ja, het is hun inzet”, zegt Spek, die gelijk schetst dat de infiltratieperiode van invloed kan zijn op de bedrijfsvoering van de boer. “Als het zo wordt dat je alleen nog in januari, februari, maart kunt infiltreren, dan kun je, zeg maar, half april pas het land op om te bemesten, terwijl je vanaf 15 februari al mest mag uitrijden. Twee maanden later, dus. Dat moet je dan ook gaan vergoeden.” Dat zal zo zijn, toch is het geen aantrekkelijk scenario voor boeren als ze moeten wachten met uitrijden terwijl hun mestkelders vol zitten. Heinemans refereert aan de maatschappelijke bijdrage als motivatie om het als boer tóch te doen: “Je moet de blauwe dienst daarom zo inrichten dat je de boeren stimuleert zo lang mogelijk te blijven infiltreren, want dat draagt het hardst bij aan het systeem.” Van Ark vult aan: “Uit de analyse die we hebben gemaakt kwam naar voren dat je moet accepteren dat 10 tot 30 procent van het areaal natter wordt en dat je op die percelen het grondgebruik moet aanpassen om het voor de rest van het gebied beter te maken. En dat komt ten goede van alles. En dat de boeren nu zeggen: wij willen invulling geven aan die maatschappelijke opgave is een héle belangrijke omslag. Nu is het aan de overheden om te zeggen:

hoe kunnen wij het regelen dat de boeren hun maatschappelijke rol kunnen gaan invullen. En als dat hier lukt in dit sleutelproject, dan hebben we ook een manier om dat op andere plekken te gaan doen.” De infiltratie op boerenland mag dan niet direct bijdragen aan verbetering van de eerste snedes gras, het belang van de boeren uiteindelijk ligt in het systeemherstel, zoals Spek het schetste. Heinemans: “Je moet ook ontdekken of dat zo is. Maar niks doen is gewoon geen optie, want de droogte tast niet alleen onze opbrengst aan, het treft hier de hele omgeving. Daar word je niet vrolijk van. En dan gaat het niet alleen om wij boeren, dan gaat het om ons allen.” •

Tempo maken

In de geest van het motto ‘we moeten aan de slag’, is het ook in 't Klooster een kwestie van tempo maken. “In september moet duidelijk zijn wat we gaan doen en hoe we het gaan aanpakken”, vertelt Teun Spek. Voor de kosten van het project wordt voorsnog uitgegaan van 7 miljoen euro voor de komende 6 jaar, aldus de beleidsmedewerker van de provincie. Dat bedrag wordt volgens een verdeelsleutel opgebracht door de deelnemende partijen. Voor de financiering van de blauwe diensten gelden verschillende financieringsmogelijkheden. Voor boeren is het van belang dat de financiering structureel, langjarig en marktconform is om blauw boeren aantrekkelijk te maken.